

€ 5,95

CULTURE

MEI 2023

DORDRECHTS MUSEUM HUIS VAN GIJN HOF VAN NEDERLAND REGIONAAL ARCHIEF DORDRECHT

Strijd in Graventijd

DEBORAH PAALMAN

Middeleeuwers in de scanner

Dat hadden ze nooit kunnen vermoeden, deze middeleeuwse mannen: dat ze in 2023, honderden jaren na hun dood, op een steenworp afstand van het kerkhof waar ze begraven lagen, in een hypermoderne CT-scanner zouden belanden. Veertien jaar na de vondst van hun skeletten komen we dankzij een tentoonstelling alsnog meer te weten over een bijzondere begraafing.

CT-laboranten van het Albert Schweitzer ziekenhuis brengen de scanner met 'Patiënt Dordrechts Museum' in gereedheid.

In 1421 werd het dorp Wolbrandskerke/Kruiskerke getroffen door de St. Elisabethsvloed en in de eeuwen daarna verdween het van de kaart. Tot in 2006 aan de Amnesty Internationalweg in Dordrecht de fundering van de middeleeuwse dorpskerk werd gevonden, met rondom een kerkhof. Archeologisch onderzoek volgde sindsdien gefaseerd.

Uit dateringsonderzoek bleek dat dit dorp rond 1018 ontstond op de zuidoever van de nu verdwenen rivier de Dubbel. Het kerkhof is dus uit de periode ca. 1018-1421. Hier zijn inmiddels ruim 400 personen opgegraven. De middeleeuwers dachten hier hun eeuwige rust te vinden, maar zijn ingehaald door de tijd: uitgerekend op hun onzichtbaar geworden kerkhof staat inmiddels een parkeergarage.

Sporen van wapengeweld

Eén van de opmerkelijkste vondsten tijdens het archeologisch onderzoek in 2009 was een gezamenlijk graf van drie mannen. Ze waren (van links naar rechts op de foto) ongeveer 46, 51 en 45 jaar en respectievelijk 164, 170 en 174 cm lang. Ze zijn gelijktijdig in één kuil begraven onder een paar planken, slechts van elkaar gescheiden door berkenstammetjes en hergebruikt (bouw)hout.

Op de botten van twee van de mannen zijn aanwijzingen gevonden voor wapengeweld. De linker bovenarm van de middelste man toont een meervoudige, diagonale breuk, mogelijk veroorzaakt door een harde klap met een stomp wapen. Een tweede verwonding bestaat uit een 'impact-trauma' op het linkerdeel van zijn

bekken (bovenkant bil); een rechthoekig gat van bijna 1 cm² met sporen van roest erin, veroorzaakt door een pijl. De verwonding is van achteren toegebracht en heeft het bot geheel doorboord, met als resultaat een opstaande botsplinter aan de voorzijde. Daarnaast heeft deze man op zijn achterhoofd een horizontaal slagspoor van 3,5 cm. Deze verwonding kan veroorzaakt zijn door een zwaard of bijl.

De man in het rechter graf heeft een hakspoor op zijn spaakbeen en een snijspoor op de tegenoverliggende ellepijp (linker onderarm). De sporen zitten op dezelfde hoogte en zijn waarschijnlijk het resultaat van één steekbeweging op de binnenkant van de arm, bijvoorbeeld met een lans of een dolk met

Het gezamenlijke graf van de drie mannen. Rechts zoals aangetroffen, links geopend (opgraving Gezondheidspark Dordrecht, 2009).

Slagspoor op het achterhoofd.

CT-scans en 3D-prints

In aanloop naar de tentoonstelling *Strijd in Graventijd* wilden het Vakteam Erfgoed van de gemeente Dordrecht en het Dordrechts Museum meer weten over de drie mannen in het gezamenlijke graf. Een radioloog en CT-laboranten van het Albert Schweitzer ziekenhuis in Dordrecht waren direct enthousiast en bereid te helpen.

Maandag 13 februari 2023 was het zover. De belangrijkste vraag was of in het bekken van de man uit het middelste graf nog restanten van een pijlpunt te vinden waren. We namen ook zijn schedel met het slagspoor mee en de onderarm van de man die rechts naast hem lag. Er zijn zowel CT-scans als röntgenfoto's gemaakt. De beelden, die al snel op computerschermen verschenen, gaven direct antwoord op onze vraag: ja, er steekt nog een stuk van een puntig wapen in het bekken! De schacht van de pijl lijkt niet meer aanwezig. Misschien is dit (holle) deel vergaan, of afgebroken bij een poging de pijl te verwijderen. Ook de schedel van deze man werd gescand en daarna de arm van zijn buurman. Het slagspoor op de schedel gaat niet helemaal door de schedelwand heen en heeft dus niet tot een schedelfractuur geleid. Mogelijk heeft een helm hem voor erger behoed.

De CT-scans leverden ook 3D beeld op, waardoor de botten op de computer van alle kanten zijn te bekijken. Zelfs het 3D printen van de botten is nu mogelijk. Deze prints zullen in de tentoonstelling te zien zijn. Een mooi voorbeeld van samenwerking op het snijvlak van geschiedenis en hedendaagse technologie.

Met dank aan de afdeling Radiologie van het Albert Schweitzer ziekenhuis.

Röntgenfoto van het bekken met duidelijk zichtbaar de pijlpunt.

Bekken met ingangswond, veroorzaakt door een pijl.

Achterkant van het bekken met in detail de uitgangswond.

Hak- en snijspoor op de linker onderarm.

een dubbelzijdig snijdend lemmet. Bij het binnendringen is het spaakbeen met kracht geraakt waardoor een stukje van het bot is afgeslagen. Bij het terugtrekken van het wapen is de richting iets veranderd. Daardoor ontstond het snijspoor op de tegenovergelegen ellepijp.

Dodelijk getroffen?

Zijn deze verwondingen de mannen fataal geworden? De breuk op de bovenarm en het slagspoor op de schedel van de één en het steekspoor op de onderarm van de ander zijn 'vers': het bot is niet genezen, waaruit blijkt dat deze personen tijdens of direct na dit geweldsincident zijn overleden. De wond op de onderarm was ernstig, maar het is niet zeker dat de man hieraan stierf. Hij kan ook op andere plekken dodelijke verwondingen hebben gehad die geen sporen hebben nagelaten op zijn skelet.

Naar het bekken moesten we iets beter kijken, omdat er op de CT-scans aanvankelijk nieuw bot aanwezig leek te zijn rondom en in de wond. Dat zou betekenen dat de man nog enige tijd heeft geleefd. Maar het 'nieuwe bot' op de scans bestaat uit samengedrukt bot dat oorspronkelijk meer sponsachtig van

structuur was. Dit komt door het binnendringen van de pijl. De in- en uitgangswonden zijn aan de buitenzijde ook niet genezen. De man kan enkele dagen hebben geleefd nadat hij deze wond opliep, maar het is goed mogelijk dat hij direct eraan is overleden.

Wie waren ze en wanneer leefden ze?

Andere sporen op de skeletten van de drie mannen wijzen op veel fysiek zware en telkens herhaalde arbeid. Waren zij boeren die zich verweerden tijdens een aanval op hun dorp en daarbij het leven lieten? Maar waarom kregen ze dan zo'n ongebruikelijk en sjofel graf? Of kwamen ze niet hier vandaan? Om meer te weten te komen zijn koolstof(C14)datering uitgevoerd op zes botmonsters. De uitkomst was verrassend: de mannen zijn vermoedelijk begraven tussen 990 en 1051. De skeletten zijn daarmee veel ouder dan we dachten! Op voorhand keken we al voorzichtig naar historische bekende conflicten in de 13de en 14de eeuw. Een verband daarmee lijkt nu niet aan de orde.

Aanvullend onderzoek zou nog tot een andere conclusie kunnen leiden, maar voornamelijk is de verwachting dat de nu gevonden datering klopt. Voor die periode vermelden historische bronnen geen gewapende conflicten rond Dordrecht.

Waar de mannen vandaan kwamen, moet nog blijken uit isotopenonderzoek, waarbij naar de samenstelling van het tandglazuur wordt gekeken. Daaruit is af te leiden waar ze zijn opgegroeid. De resultaten daarvan zullen worden gepresenteerd in de tentoonstelling *Strijd in Graventijd* van de Provincie Zuid-Holland, die op 17 mei opent in het Archeologisch huis Zuid-Holland in Alphen aan den Rijn. De tentoonstelling vertelt de vergeten geschiedenis van oorlogvoering in het middeleeuwse graafschap Holland tussen 1000 en 1500. Naast middeleeuwse wapenuitrusting en wapentuig uit verschillende opgravingen in Noord- en Zuid-Holland, met tientallen bruiklenen uit Dordrecht, zullen hier ook de botten te zien zijn. <

14de-eeuwse ijzeren knokkelbeschermer, onderdeel van een wapenhandschoen. Vindplaats: Heer Heymansuysstraat, Dordrecht.

15de-eeuws borstkuras voor een soldaat. Vindplaats: Dubbeldamseweg-Zuid, Blauwe tunnel, Dordrecht. foto Roel Weenink